ישראל 2.0 – חזון ותשתית רעיונית אחרי המלחמה

written by אל"מ במיל' פרופ' גבי סיבוני | 12.01.2024

מכון משגב לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית משיק את מיזם ישראל 2.0,[1] שמטרתו להניח חזון ותשתית רעיונית למדינת ישראל לעשורים הקרובים.

חשיבותו של המיזם נובעת ממשמעותם המכוננת של אירועי שבת שמחת תורה, ה-7 באוקטובר 2023, שנצרבו בתודעה הלאומית הקולקטיבית הישראלית לשנות דור. מדינת ישראל שלאחר ה-7 באוקטובר כבר איננה אותה מדינה שהייתה עד אז, ולא תוכל לחזור להיות אותה מדינה שהייתה. האירועים ערערו באחת שורה ארוכה של הנחות יסוד ופרדיגמות היסטוריות, שהיו נדבך לתפיסת הביטחון הלאומי. חלקן הגדול כבר אינו רלוונטי למציאות החדשה שאליה נקלעה מדינת ישראל ואין בהן כדי לאפשר פיתוח כלים ורעיונות להבטחת קיומה, ביטחונה ושגשוגה של המדינה בתנאים החדשים שנוצרו.

המלחמה שפרצה ב-7 באוקטובר איננה רק בין החמאס לישראל; זו מלחמה אזורית אל מול 6 חזיתות פעילות ברמות עצימות שונות (רצועת עזה, יהודה ושומרון, לבנון, סוריה, מערב עיראק ותימן). ניתן להניח שאחת הסיבות למתקפה הרצחנית הייתה הרצון לעצור ולהסיג לאחור את תהליך בניית הארכיטקטורה האזורית הנשענת על יחסי הנורמליזציה בין ישראל לבין מדינות ערביות במרחב, בדגש על ערב הסעודית. מאחר שהממשל האמריקאי ראה בסדר החדש הזה מענה לאינטרסים אמריקאים שלו באזור שיקרינו השפעה חיובית על מעמדה הבינלאומי של ארה"ב, הפכה המלחמה גם לאירוע המשפיע על הזירה הבינלאומית. רוסיה וסין, המערערות על הסדר העולמי בהגמוניה אמריקאית, בחרו לתמוך בציר ההתנגדות מתוך הבנה שיהיה בכך כדי להחליש את ארה"ב, לפגוע באינטרסים חיוניים שלה, להחליש את מעמדה הגלובלי ולאפשר כינון סדר גלובלי חדש, רב-קוטבי, שבו תבוא לידי ביטוי השפעתן כמעצמות עולמיות.

אנו בעיצומו של אירוע מכונן ברמה הלאומית המשנה את סביבות הפעולה החיצונית והפנימית

של ישראל. המשמעות היא שבראשית הצירים עומד הצורך לבחון מחדש כמה הנחות יסוד בכל הנוגע לתפיסת הביטחון של מדינת ישראל. נדרש יהיה לבחון האם עקרונות תפיסת הביטחון כפי שגובשו מאז הקמתה של המדינה נותרו תקפים, או שמא עלינו לגבש פרדיגמה חדשה. הסיכון בתהליך שכזה המתרחש כל כך קרוב לאירועי שמחת תורה ולמלחמה שעדיין מתנהלת מגולם בהעדר פרספקטיבה מספקת לבחינה צלולה של יסודות תפיסת הביטחון. אולם, יהיה זה חטא אם נמתין. חובה להתבונן במציאות הביטחונית בעיניים מפוכחות ולגזור מכך את התובנות, שלא תמיד תהיינה קלות לעיכול.

נביא כאן כמה הנחות יסוד שמחייבות בחינה, אולם יש לזכור שאלו הן רק דוגמאות, ובתהליך העבודה נדרש לבחון את הדברים לעומקם ולכל רוחב היריעה. כך, למשל, השאלה האם הסכסוך עם הפלסטינים הוא סכסוך טריטוריאלי במהותו, הניתן לפתרון בחלוקת הארץ, או שמא מדובר בסכסוך זהותי-קיומי שאינו ניתן לפתרון בעת הזו, ואם כך הדבר מה מתחייב לעשות לאור תובנה זו. דוגמה נוספת נוגעת לשאלה האם מדינת ישראל יכולה כלל להרתיע אויבים הבונים את כוחם להשמדתה של המדינה, או שמא זו תפיסה שאין לה מקום מול הציר הרדיקלי. בהקשר זה, יש לתקף מחדש את תפיסת "קיר הברזל" ולהתאימה לנסיבות המשתנות ולמאפייני האיומים הקיומיים.

גיבוש החזון מחייב לבחון גם את צה"ל לאור המחדלים והכשלים שהתגלו באותה שבת קשה. נדרש יהיה לבחון את גודל ומבנה הצבא ובכלל אלה גודלו, ציודו ואימונו של מערך המילואים, תוך התאמה לבחינת הנחות היסוד שלעיל. נדרש יהיה לבחון את תהליכי מינוי מפקדים לתפקידים השונים, את הכשרתם ואת משכי התפקידים בצה"ל. נדרש יהיה גם להתייחס למודל הגיוס ולהגדיר מחדש את מהות מודל צבא העם. מרכיב נוסף שיחייב בחינה ועדכון נוגע לתפיסת הפעולה של צה"ל והתאמתה לקשת האיומים שמדינת ישראל מתמודדת מולם. ומעל לכל אלה, יש לבחון את יחסי הגומלין שבין הצבא לחברה ולמערכת האזרחית תוך העמקת הפיקוח האזרחי על הצבא ושכלולו.

לצד אלה, החזון הלאומי יחייב בחינת עומק בכל הקשור לביטחון הפנים בראייה לאומית אסטרטגית מרחיבה. בליבת האסטרטגיה הצורך בהמשגת ממדי ביטחון הפנים, הזיקות וההשפעות ההדדיות, תוך חיבור בין אמצעים ושיטות פעולה במסגרת המאמצים הלאומיים לביטחון הפנים. אחד הנושאים החשובים יהיה הצורך בגיבוש תפיסה להגנה אזרחית של יישובי הארץ ולאופן השילוב והתיאום עם המשטרה, גופי החירום וההצלה, המשמר הלאומי לכשיקום וצה"ל, בהקשר של יישובים על הגבול. ההתגייסות האזרחית להגנת היישובים נוגעת גם לשינויים באתוס הלאומי וחיזוק רכיבי רעיון האומה המגויסת. ביטחון הפנים נוגע גם להתמודדות עם עבירות רכוש ואלימות, פשע מאורגן, פשיעה חקלאית, הגירה בלתי חוקית ולא מבוקרת, ועוד היבטים רבים נוספים. גם גודלו של המשמר הלאומי, מבנהו הארגוני ותפיסת הפעלתו יחייבו התייחסות מעמיקה בחזון הזה. חזון מעודכן למדינת ישראל יחייב גם את ההבנה שלהתיישבות ולחקלאות תפקיד מפתח לא רק בהקשר של הביטחון התזונתי של תושבי המדינה, אלא גם כערך ליבה באחיזת הקרקע, בשמירת על ריבונות המדינה ובכך כחלק מובנה בביטחון

הלאומי.

אחד הנושאים המרכזיים המחייבים בחינה נוגע למהות היחסים עם ארצות הברית. המעורבות האמריקאית העמוקה, שבאה לידי ביטוי גם בתקדים היסטורי של השתתפות פעילה של מזכירי המדינה וההגנה האמריקאים בישיבות קבינט המלחמה, לצד השינויים בדמוגרפיה ובפוליטיקה בארה"ב, מחייבים התייחסות לעתיד יחסיה של ישראל עם ארה"ב ושימורם כנדבך יסוד בתפיסת הביטחון הלאומי. כך גם הירתמותה של ארה"ב להרתעה של חיזבאללה (ואיראן) באמצעות הנעה מהירה של כוח צבאי לאזור והקמת קואליציה לאבטחת השיט בים האדום, שנועדה גם להבטיח אינטרסים אמריקניים חיוניים. נדרש יהיה לבחון האם יש בכל אלו משום תקדים בנוגע לעיקרון הישראלי של "הגנה על עצמנו בכוחות עצמנו" ומה משמעותו. המהלך האמריקאי אכן סייע לישראל והקרין עוצמה שסייעה לישראל למקד את הלחימה בדרום,[2] אלא שמתחייבת בשל כך חשיבה מחדש לגבי יכולתה של ישראל להתמודד באופן עצמאי עם מלחמה אזורית בהיקף רחב ואינטנסיבי. יש לכך משמעויות מרחיקות לכת לגבי תפיסת הביטחון הלאומי, ומהן תיגזרנה משמעויות לתחומים רבים אחרים. עניין זה נוגע גם לעיצובה של ארכיטקטורה אזורית חדשה ולהשתלבותה של ישראל במסגרתה.

ה-7 באוקטובר פגש חברה ישראלית במשבר לאחר תשעה חודשי מאבק סביב הרפורמה המשפטית. המשבר שיסע את החברה הישראלית וצבע את מהותה כחברה מפולגת ומסוכסכת, שאיבדה את הסולידריות החברתית שאפיינה אותה, מה שהוביל את ציר ההתנגדות על כל רכיביו לפרש את ההתפתחויות כשחיקת החוסן החברתי והלאומי, המגבילה את צה"ל ואת הדרג המדיני ביכולת התגובה לאיומים ביטחוניים. המוראות הטראומטיים של המתקפה ב-7 באוקטובר הסיגו את הפלגנות והשסעים והשיבו באחת את הסולידריות הישראלית במלוא תפארתה. רוח ההתנדבות פשתה בכל שכבות החברה הישראלית ומגזריה, כולל המגזר הערבי. רוח הלחימה והגבורה של חיילי צה"ל, אחדות השורות בכל יחידותיו לצד הנכונות הישראלית לחשוק שפתיים אל מול האובדן הקשה תוך תמיכה בצבא ובממשלה בכל הנוגע למטרות המלחמה ולאופן ניהולה, מעוררים השתאות. עוצמת הלכידות המופגנת הוכיחה לרוב המוחלט של החברה הישראלית את חשיבותה ואת נחיצותה, לאור הפנמה עמוקה בדבר המשמעויות הנובעות מתקפות איום קיומי הנובע מאי הנכונות של אויבינו לקבל את זכות קיומה של מדינת ישראל בגבולות כלשהם.

הרפורמה המשפטית שהובילה למשבר החוקתי ולמשבר החברתי בישראל ירדה מסדר היום הציבורי בשל המלחמה. אלא שבמהלך המלחמה עצמה פרסם בית המשפט העליון שני פסקי דין הנוגעים לליבת הרפורמה (החלקית) שאושרה על ידי כנסת ישראל. פרסום פסקי הדין בעת הזו וברוב הדחוק מעלים שוב את הסוגיה המשפטית לסדר היום הציבורי. אומנם, לקחי המלחמה והפנמת נחיצותה וחיוניותה של הלכידות החברתית מאפשרים הכלה וריסון מצד תומכי הרפורמה, אלא שלא ניתן יהיה להתעלם מסוגיה זו ויש משום הכרח לדון בה במסגרת ההיערכות למדינת ישראל 2.0. הטיפול בסוגיה זו צריך להניח את התשתית הרעיונית ליצירת הסכמות בדבר

הצורך בשינויים ביחסי הגומלין בין שלוש הרשויות. במסגרת זו יש לנסות להניח יסודות לעיצוב השיח החברתי והפוליטי בכלל, בשל השפעתן השלילית וההרסנית של חריגות והקצנה באופן ניהול השיח.

סוגיה נוספת המחייבת התייחסות מעמיקה היא יחסי רוב-מיעוט בישראל. המגזר החרדי, המגזר הערבי והמיעוטים האחרים בישראל עברו שינוי בעקבות המלחמה והוכיחו רצון להשתלבות בחברה הישראלית. את השינוי ואת הנכונות יש להעמיק, להרחיב ולבסס כדי לאפשר השתלבות משמעותית יותר של כל אותם מגזרים בחברה הישראלית, בכלכלה הישראלית ובמדינת ישראל בכלל. תהליכי שילוב של מגזרים אלו יסייעו מאוד לשיפור מעמדם, רווחתם ועתידם, ובה בעת יאפשרו הרחבה של בסיס הסולידריות הישראלית בכללותה.

לפיכך, ברור שאחד הנושאים הקריטיים בכל חזון שיגובש למדינת ישראל נוגע לאיום הפנימי הנובע משחיקת הסולידריות בין חלקי העם כתוצאה מחילוקי דעות עמוקים בסוגיות המפתח הנוגעות לדמותה של המדינה. גם אם נדמה שלאחר אירועי שמחת תורה התלכדה החברה באופן שהדחיק את שאלות המפתח האלה, חובה יהיה לעסוק בדרכים להעצים את הסולידריות והאמונה בצדקת הדרך ולהבטיח את שימורה.

התלות הרבה בארצות הברית מחייבת בחינה מחודשת של מערך יחסי החוץ של ישראל, מתוך הבנה שבמצבי חירום ומלחמה תתקשה ישראל לעמוד על האינטרסים הביטחוניים שלה מול לחץ אמריקני שבא לידי ביטוי ברצון לכפות אינטרסים וחשיבה אמריקניים על בעיות היסוד של מדינת ישראל מול הפלסטינים ומול אויבי המדינה. בחינה זו תחייב גם חשיבה מחודשת לגבי יחסי ישראל והקהילה הבינלאומית, ובכלל זה האו"ם וארגונים בינלאומיים אחרים.

התגברות האנטישמיות בעולם בעקבות המלחמה עשויה לגרום ליהודים רבים לשקול את עלייתם ארצה, מה שעשוי להביא לגלי עלייה גדולים לישראל בעשור הקרוב. מדינת ישראל תידרש להתארגן לעלייה זו ולספק את התשתית ההתיישבותית, הכלכלית והחברתית לקליטתם המוצלחת של מאות אלפי יהודים. לצד אלה, ישראל תידרש להעמיק את הקשר עם יהדות התפוצות כדי לחזק את זיקתה לישראל ואת תמיכתה בה כביטוי ללכידותו של העם היהודי בכללותו, לשפר ולהבטיח את תחושת הביטחון שלה ולמזער ככל הניתן אובדן של קהילות שלמות בתהליך התבוללות מתמשך. כמובן אלו הן רק דוגמאות, והתהליך יחייב בחינה של שאלות והנחות יסוד רבות בהקשרי הביטחון הלאומי.

אירוע ה-7 באוקטובר הוא לא פחות מקריאת השכמה למדינת ישראל ולחברה הישראלית. מדובר באירוע משנה סדרי עולם, המחייב את המדינה ואת החברה להתעשתות מהירה ולהפנמת ההכרח שבהתאמה ובשינוי. מדינת ישראל צריכה לעבור תהליך של שידוד מערכות כולל לצד שינוי האתוס הלאומי והתאמתו לנסיבות המשתנות. ישראל שעד 7 באוקטובר התקיימה, ברוח המסורת הריבונית היהודית לדורותיה, כשמונה עשורים כעת עליה להתחדש, להתעדכן ולעצב את דמותה מחדש לקראת העשורים הבאים. במובנים רבים, יש לראות את המלחמה כמלחמת

קוממיות, כאשר מתוך החשכה הגדולה יבקע אור גדול ומדינה חדשה, ישראל 2.0, תקום מתוך השבר הגדול.

[1] הביטוי ישראל 2.0 שאול מעולם התוכנה (גרסה חדשה ומתקדמת) ובא לבטא את רעיון התחדשות ישראל לאור ארועי שמחת תורה.

[2] למעשה, מדובר בתקדים היסטורי, להוציא אירוע הגנת שמי הארץ על ידי טייסת צרפתית בימי מבצע קדש.